

Citation:

D.J. Wolfson, Levensbericht P. Hennipman, in:
Levensberichten en herdenkingen, 1995, Amsterdam, pp. 47-52

Herdenking door D.J. Wolfson

Pieter Hennipman

12 september 1911 – 3 juli 1994

Pieter Hennipman

47

Pieter Hennipman werd op 12 september 1911 te Leiden geboren. Hij doorliep de Tweede Openbare Handelsschool in Amsterdam, en studeerde economie aan de toenmalige faculteit der handelwetenschappen van de Universiteit van Amsterdam. Na een korte loopbaan bij de Twentsche Bank en de studiedienst van het departement van Handel en Nijverheid aanvaardde hij op 8 juli 1938, op 26-jarige leeftijd, het lectorsambt aan de Universiteit van Amsterdam met een openbare les over *Enkele problemen der economische dynamica*. Op 9 juli 1940 promoveerde hij cum laude bij Frijda op een inderhaast gestencilde voorlopige versie van zijn proefschrift *Economisch motief en economisch principe*, waarvan hij in 1945 een gerijpte handelseditie zou uitbrengen. In de zomer van datzelfde jaar werd hij benoemd tot gewoon hoogleraar in de staathuishoudkunde, als opvolger van zijn in de oorlog omgekomen leermeester Frijda. Naast zijn hoogleraarschap heeft hij, bijna als tweede hoofdfunctie, meer dan veertig jaar gestalte gegeven aan het eerbiedwaardige, al uit 1852 stammende tijdschrift *De Economist*, eerst als redacteur-secretaris, later als voorzitter van de redactie. Bij zijn aftreden, in 1987, werd hij dan ook tot ere-voorzitter van de redactie benoemd.

In de bijna zestig jaar tussen zijn eerste en zijn laatste publikatie heeft hij bijdragen geleverd over de volle breedte van de theoretische economie. Zijn faam is evenwel vooral gevestigd in de methodologie, de geschiedenis van het economisch denken, de welvaartstheorie en de theorie van de economische politiek. De grote lijn in Hennipmans methodologische denken loopt van zijn al genoemde *Economisch motief* naar de in bloemlezingen heruitgegeven uitwerking daarvan in zijn latere werk, waarin de heruitgave van zijn in 1962 verschenen essay *Doeleinden en criteria der economische politiek* centraal staat. Een Nederlandstalige bloemlezing verscheen in 1977, bezorgd door Van den Doel en Heertje. Een Engelse bloemlezing verscheen in 1995, onder redactie van Walker, Van den Doel en Heertje.

Zijn *Economisch motief* blijkt, bij herlezing na vijftig jaar, opnieuw het onovertroffen meesterwerk op dit terrein in de internationale economische literatuur. Het kent hooguit zijn evenknie in het meer bescheiden, maar door Hennipman zo bewonderde *Essay* van Robbins (1932). Met grote zorgvuldigheid ontleedt Hennipman de kern van de economie als een wetenschap die niet blijft steken in een reductionistisch construct als de homo oeconomicus, maar 'den volledigen, werkelijken mensch' in zijn streven naar welvaart beschouwt (p. 8). Met die bondige omschrijving is eigenlijk alles al gezegd, voor wie de kracht van zijn argumentatie op zich wil laten inwerken. De volledige mens is niet in een ééndimensionaal, materialistisch of zelfs egoïstisch economisch *motief* te vangen. Het economisch gedrag, betoogt Hennipman, is keuzegedrag in het beschikken over schaarse, alternatief aanwendbare middelen; het is hooguit te typeren als rationaliserend – in de zin van doelbewust – wanneer wordt verondersteld dat bij die keuzes als economisch *principe* wordt gevolgd dat doelen rangschikbaar zijn naar dringendheid en in die volgorde zo goed mogelijk worden verwezenlijkt als

de omstandigheden toelaten (pp. 253; 389). Aannemende dat de mens bij zijn streven naar welvaart in beginsel het geheel van zijn alternatieven voor ogen probeert te krijgen, kan welvaart, als uiteindelijk doel, niet anders worden gezien dan als 'iedere door het subject begeerde bevrediging, waarbij deze niet wordt beoordeeld, doch als gegeven wordt aangenomen' (p. 80). Kortom, de 'aard der behoeften neemt van den aanvang af geen plaats in de redeneering in: de theorie verklaart iedere waardering, iedere dispositie over de goederen, van welke aard de behoeften ook zijn, die aan het beslissen en handelen ten grondslag liggen' (p. 198). Daarmee introduceert Hennipman in navolging van Wicksteed, Robbins en Rosenstein-Rodan een ruim, open, ook wel formeel genoemd welvaartsbegrip, waarin ruimte is voor immateriële categorieën als vrije tijd en de ongeprijsde schaarste van het milieu, als zaken waar mensen waarde aan blijken te hechten. Vooraanstaande leerlingen als Heertje, Hueting en Pen zien hem dan ook als een grondlegger van de latere milieu-economie.

Het gaat Hennipman niet alleen om de gehele, maar ook om de werkelijke mens. Hij bedrijft geen art pour l'art, hij zoekt voortdurend de relevantie, door de ontwikkelingsgang van methodologische deducties te toetsen aan de empirische werkelijkheid. Van groot belang is daarbij dat hij ons besef weet bij te brengen van de moeizame worsteling waarin het economisch inzicht in de tijd is gegroeid. Zo laat hij zien hoe Sombart al met de homo oeconomicus afrekende, hoe Simon vele voorgangers had die de veronderstelling van rationeel handelen relativeerden, en hoe Menger, Jevons en zelfs Pareto niet zagen dat hun subjectieve waardeleer tot een open welvaartbegrip moest leiden. Want de subjectivering van het economisch denken brengt *alles* wat wij van waarde achten met elkaar in verband en stelt niet langer het doel, maar het *hoe* van het economisch handelen centraal. Het economisch aspect is nog slechts gelegen in het procedurele aspect van het economisch principe – in het optimaliserend omgaan met schaarste, dat alle doeleinden interdependent maakt – en niet in een of ander motief, want dat motief laat de subjectieve waardeleer aan de handelende actor over. Economisch handelen is dan ook niet meer dan 'the administration of any kind of resources (time, thought, or money, for instance) in such a way as to secure their maximum efficiency for the purpose contemplated', zo citeert hij Wicksteed (pp. 229/230). In zijn methodologische werk is de toegevoegde waarde van Hennipmans encyclopedische kennis van de geschiedenis van het economisch denken niet alleen gelegen in de wijze waarop hij verschillen in inzicht weet te verzoenen en het vak verder helpt, maar vooral ook door het inzicht dat hij verschaft in de wetenschapsdynamica; een inzicht waarbij al diegenen die klakkeloos de paradigmatische waan van de dag volgen zoveel baat konden hebben, als ze hun PC eens zouden uitzetten om dit boek te lezen.

Hennipmans streven naar relevantie komt tot volle wasdom in zijn theorie van de economische politiek, met zijn al genoemde essay uit 1962 als hoogtepunt. Daarin laat hij zien hoe de theorie van de economische politiek de gebruikelijke logica

van de theorievorming omkeert in een teleologisch dan wel een criteriologisch perspectief. In teleologische zin worden niet de gevolgen van het economisch handelen beschreven, zoals in de welvaartstheorie: de logica wordt omgekeerd door na te gaan hoe een opgeworpen doelstelling – een beoogd gevolg – met de minste offers bereikt kan worden. Het criteriologisch perspectief voegt daar een beoordeling aan exogeen geformuleerde randvoorwaarden of criteria aan toe, zonder daarbij in een normatieve beoordeling van het doel als zodanig te vervallen, want ‘the economic good is the preferred’, zo zegt hij Harrod na. Ook hier bepleit Hennipman weer een waarderingenvrije economiebeoefening: doelen zijn een hooguit hypothetisch vertrekpunt van het exposé: *als* dit-en-dat uw doelstellingen zijn (een voorwaardelijk teleologisch vertrekpunt), onder die-en-die randvoorwaarden (een criteriologische verbijzondering), dan zijn zus-en-zo instrumenten, waarvan de werking tot dusverre niet weerlegd is, zo luidt zijn redenering. Hij onthoudt zich consequent van een normatief oordeel over de doeleinden van de economische politiek, want normatieve opvattingen leiden ‘tot het opstellen van theorieën, welke geen waarde hebben voor het verklaren van de werkelijkheid’ (*Economisch motief*, p. 268). Zo beschermt hij de empirische weerlegbaarheid van zijn theorie – een verdienste die Blaug in een recente, zijnerzijds weinig verheffende en in het geheel niet overtuigende polemie met Hennipman in *De Economist* niet wist te erkennen.

Met zijn waarderingenvrije benadering verschaft Hennipman een oriëntatiepunt of ‘counterfactual’ dat van grote betekenis is voor het economisch denken, zo betoogde ik op 10 oktober 1994 al in deze kring in mijn aan Hennipman opgedragen *Mededeling* van de Afdeling Letterkunde (zie ook aldaar voor meer literatuurverwijzingen naar zijn werk). Zijn bijdrage reikte evenwel verder dan de methodologische fundering van het vakgebied; ook de theorievorming en toepassing schuwde hij niet. Een theoretisch hoogtepunt zal zijn befaamde essay *De economische problematiek van het sparen* blijven, in de ter gelegenheid van het vijfenzeventigjarige bestaan van de Rijkspostspaarbank in 1956 verschenen bundel *Verbruik en sparen*. Hierin mobiliseerde hij alles wat de micro-economie, de macro-economie en de geldtheorie maar bij te dragen hadden in een uitputtend meervoudig perspectief op zijn onderwerp. In 1959 kreeg hij hiervoor de Pierson-medaille, als hoogste Nederlandse economische onderscheiding. Zeer gezaghebbend was ook zijn visie op marktvormen, met als publicistisch hoogtepunt zijn bijdrage *Monopoly: Impediment or Stimulus to Economic Progress?* aan een door Chamberlin georganiseerde conferentie van de International Economic Association, waarin hij waarschuwde voor de comparatief-statische blikvernaauwing in de welvaartstheorie.

In weerwil van de relevantie van zijn werk voor de praktische economische politiek heeft Hennipman publieke politieke stellingnames altijd geschuwd, op één opzienbarende uitzondering na. In 1946 schiet hij in een tweetal artikelen in *Economisch-Statistische Berichten* uit zijn slof tegen de publiekrechtelijke

bedrijfsorganisatie; hij waarschuwt voor machtsmisbruik bij afglijden naar een ongebreideld corporatisme, waarover hij voor zijn doen bijzonder lelijke dingen zegt. Afgezien van die éne keer – waarbij hij zijn analyse overigens geen enkele concessie aan zijn verontwaardiging toestond – was hij een toonbeeld van liberale tolerantie, met heel veel respect voor andermans mening, veel waardering voor de inzet van politici, maar weinig bewondering voor het politieke bedrijf en wat daar omheen hing. Zo stak hij zijn teleurstelling niet onder stoelen of banken toen ik hem vertelde van mijn overstap naar de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid: zoiets dééd je toch niet, als je ook maar een beetje kon meekomen in de academische wereld. Zijn afkeer van het politieke *bedrijf* mag evenwel niet worden misverstaan als een gebrek aan wat we tegenwoordig weer burgerzin mogen noemen. Integendeel, hij was een doorleefd democraat, met een grote belangstelling voor de intellectuele geneugten van het ideologische debat, getuige zijn betrokkenheid bij de liberale Mont Pellerin Society en de Nederlandse Teldersstichting, die hij van 1954 tot 1960 diende als curator. Weinig was hij zich bewust hoever zijn invloed reikte. Op zijn afscheidsreceptie aan de Universiteit van Amsterdam, in 1974, verscheen de toenmalige premier Den Uyl, die hem – ik stond er toevallig bij – indringend dankte voor wat hij voor zijn intellectuele vorming had betekend. Hennipman – toch al zo bescheiden – was geheel uit het veld geslagen door deze voor hem zo onverwachte hommage; maar zichtbaar in zijn nopjes, dat gelukkig wel.

Ook in meer geïnstitutionaliseerde vorm vielen hem veel blijken van wetenschappelijke waardering ten deel. Ik noemde de Pierson penning al, en zijn erevoorzitterschap van *De Economist*. Bij zijn vijfentwintig-jarig hoogleraarschap ontving hij een prachtige huldigingsbundel (1971), een jaar later gevolgd door een eredoctoraat van de Rijksuniversiteit Gent. En bij zijn afscheid als hoogleraar richtte de Kring van Amsterdamse Economen de Prof. dr. P. Hennipman Stichting op, die een tweejarige, wat al grensverleggend gebleken Hennipmanlezing organiseert.

De leden van deze Akademie beseffen evenwel hoezeer ik Hennipman tekort zou doen door hem alleen maar als econoom te schetsen. Hij was de breedst georiënteerde intellectueel die ik gekend heb. Naast de overige sociale wetenschappen en de algemene en politieke geschiedenis hield hij ook de moderne belletrie in vijf talen bij. En ook daarin had hij creatieve momenten. Zijn fijnzinnige bijdrage aan de huldigingsbundel voor de dichteres Elisabeth Eybers, die een grote inspiratie voor hem is geweest, blijft voor mij de mooiste getuigenis van zijn hoogstaande smaak en zijn grote gaven van hart en verstand.

Referenties:

Heertje, A., Lambers, H.W. en De Wolff, P., red., *Schaarste en welvaart, Opstellen aangeboden aan Prof. dr. P. Hennipman ter gelegenheid van zijn vijftienvijftig-jarig hoogleraarschap aan de Universiteit van Amsterdam, Leiden* (Stenfert Kroese) 1971.

Hennipman, P., *Economisch motief en economisch principe*, Amsterdam (Noord-Hollandsche) 1945.

Hennipman, P., De dichteres en haar werk, in: *Ter wille van die edel spel, 'n Bundel saamgestel ter geleentheid van Elisabeth Eybers se sestigste verjaardag deur M. Nienaber-Luitingh*, Pretoria (Human & Rousseau) 1975, blz. 5-23.

Hennipman, P., *Welvaartstheorie en economische politiek* (onder redactie van J. van den Doel en A. Heertje), Alphen (Samsom) 1977.

Hennipman, P., *Welfare Economics and the Theory of Economic Policy* (onder redactie van D. Walker, J. van den Doel en A. Heertje), Londen (Edgar Elgar) 1995.

Robbins, L., *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, Londen (MacMillan) 1932.